

درآمدی بر سیاست جنایی در جرایم سایبری با تکیه بر رویکرد پیشگیرانه در حوزه قانون‌گذاری

حسن شریفی ولیلانی^۱، وحید ذبیح‌اله‌نژاد^۲

^۱ کارشناسی ارشد حقوق عمومی

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد حسابداری، گروه حسابداری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل

نویسنده مسئول: وحید ذبیح‌اله‌نژاد

چکیده

چند دهه‌ای است جهان شاهد ظهور پدیده‌های شگرف در اثر پیشرفت‌های علمی و فناوری‌های جدید ارتباطی بوده و بدون شک، این فناوری تمامی علوم موجود در جهان را به‌عنوان یک راهبرد و طرز تفکر نوین تحت تأثیر خود قرار داده است و بر همین وفق، هر جامعه‌ای برای جلوگیری از عقب‌ماندگی علمی و تکنولوژیک، به ناچار باید با پیشرفت علوم و فناوری همگام و همراه شود. از سویی، قابلیت دسترسی آسان، انعطاف‌پذیر بودن و توسعه فضای سایبری موجب وابستگی جوامع انسانی و عموم شهروندان امروز دهکده دیجیتال جهانی به این دنیای نوین گشته است که با داشتن یک سلسله قابلیت‌های شگفت‌انگیز و منحصربه‌فرد، بسیاری از موانع بهینه‌سازی را رفع و بستر مناسبی را برای مبادله اطلاعات و توسعه دانش و دانایی فراهم نموده است و از سویی، به موازات همین مزایا و فرصت‌ها، تهدیدهایی را نیز متوجه کاربران و اطلاعات آنها ساخته و به‌نحوی ابزاری مناسب برای حمله به اطلاعات، قلمداد می‌گردد. نتایج پژوهش بیانگر آن است که پیشگیری و مقابله با جرایم، محور اصلی سیاست جنایی هر کشور محسوب می‌شود که برای تحقق آن، از ابزارها و امکانات متعددی در انواع مهم سیاست جنایی تقنینی، قضایی و مشارکتی بهره‌برداری می‌گردد. همچنین در احوالاتی، با گسترش فضای سایبری و بهره‌برداری افراد از فضای سایبر و امکان وقوع جرم علیه فناوری اطلاعات، تدوین سیاست جنایی مناسب علیه جرایم سایبری از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. در این رهگذر می‌توان در کنار سیاست جنایی تقنینی، قضایی و مشارکتی، ضمن توجه به اسناد بین‌المللی، منطقه‌ای و قوانین داخلی کشورها در حوزه سایبری؛ جهت کاهش و پیشگیری از جرایم مربوط بهره جست.

کلمات کلیدی: جرایم سایبری؛ سیاست جنایی؛ پیشگیری از جرم؛ قانون‌گذاری؛ فناوری اطلاعات.

۱. مقدمه

در اواخر سده بیستم و در عصر فراصنعتی، جهان شاهد ظهور پدیده‌های شگرف در اثر پیشرفت‌های علمی و فناوری‌های جدید ارتباطی بود، پدیده‌ای که در واقعیت به معنای تولد جهانی دیگر با شرایط و ویژگی‌های متفاوت با جهان کنونی بوده است. از سویی، در جهان امروز، رسانه‌ها با انتقال اطلاعات جدید و مبادله افکار و عقاید عمومی، در راه پیشرفت و تمدن بشری، نقش بزرگی را بر عهده گرفته‌اند، به‌طوری‌که عصر حاضر را عصر ارتباطات نامیده‌اند. اگر شبکه‌ها و فناوری‌های دیجیتالی به‌نحو صحیحی در راستای فرهنگ یک جامعه مورد استفاده قرار گیرد می‌تواند موجب القای سریع بسیاری از مفاهیم گردد و از وقوع بسیاری از معضلات و جرایم در جامعه پیشگیری نماید و در مقابل، اگر بدون هدف و کارشناسی تنظیم شده باشد، می‌تواند تأثیرات منفی بسیاری بر جامعه داشته باشد و حتی منجر به وقوع جرایم و انحرافات در جامعه گردد [1]. از سوی دیگر، توسعه فراگیر فضای سایبر موجب شده تا بسیاری از ابعاد آن ناشناخته بمانند و شرایط و بستر مساعدی برای ظهور جرایم سایبری^۱ و محل مناسبی برای مجرمان در اجرای عملیات مجرمانه آن‌ها باشد. با نگرش بر این‌که، این پدیده در ابتدا و در ذهن و تصمیم‌مبدعان و مخترعان آن، صرفاً با هدف خدمت به نوع بشر و ساده‌سازی و افزایش کیفیت زندگی انسان، طراحی و تولید شدند؛ اما در عمل، تبدیل به چاقوی دو لبه‌ای گشتند که سعادت و شقاوت را هم‌زمان با هم به ارمان می‌آورند و تمامی این پدیده‌های تأثیرگذار و تحول‌آفرین، متناسب با شرایط جدیدی که بنیان می‌نهند، فرهنگ و هنجارهای جدیدی را نیز به‌وجود می‌آورند. همچنین، با رشد سریع و در عین حال نامتوازن ساختار فضای سایبری، این بستر به یکی از نقاط بالقوه آسیب‌پذیر و خطرناک در جهان مبدل شده است که ضرورت توجه و رسیدگی سریع، نظام‌مند، معقول و هدفمند به منظور مصون‌سازی این بستر از تهدیدات موجود و پدیده نوظهور سایبر را در فضای بین‌المللی می‌طلبد [2]. دیگر مفهوم مهم در این پژوهش، سیاست جنایی است که در حقوق کیفری نوین به مفهوم «جهت‌گیری‌ها و اقدامات متفاوت دولت، نهادهای غیر دولتی و مردم در مهار بزهکاری است که علاوه بر مبارزه با جرم و توجه به مجازات‌ها و اصلاح مجرمین، مرحله پیشگیری و حتی ماقبل آن را نیز در بر می‌گیرد که طبق این تعریف اولاً، سیاست جنایی، علاوه بر تبیین جرم و مجازات، محدوده پیشگیری، درمان، اصلاح و حتی ماقبل پیشگیری از جرم را نیز مدنظر قرار می‌دهد؛ دیگر آن‌که سیاست جنایی

^۱ Cyber Crimes

تنها محدود به دولت نیست و سایر نهادهای غیر دولتی و مردم را نیز در بر می‌گیرد؛ علاوه بر آن، سیاست جنایی مجموعه‌ای گسترده از اقدامات متفاوت است و ویژگی آخر آن که، سیاست جنایی به انحراف نیز توجه دارد.

۱/۱. ماهیت و رویکرد جرم در پرتو جرایم سایبری

اولین اقدام رسمی که در آن به‌صراحت به‌اصطلاح جرم سایبر اشاره شده، اقدام شورای اروپا در نوامبر ۱۹۸۶ مبنی بر تشکیل کمیته کارشناسان برخورد با جرایم سایبر است، شورای اروپا در اقدامی دیگر، در سال ۱۹۹۷ به‌منظور تهیه کنوانسیون جرایم سایبر، کمیته جدیدی به‌نام کمیته متخصصان جرم در فضای سایبر تشکیل داد. جدیدترین سند بین‌المللی که در آن اصطلاح جرم سایبری مورد اشاره واقع شده؛ کنوانسیون جرایم سایبری ۲۰۰۱ بوداوست است. جرم‌شناسان معتقدند جامعه عاری از جرم تا به حال وجود نداشته است و پس از این نیز وجود نخواهد داشت. با تغییر جامعه، جرایم نیز تغییر می‌کنند و با رشد جامعه، جرایم نیز رشد می‌کنند [2]. تعریف جرم بنا به تعریف گاروفالو یکی از بنیان‌گذاران دانش جرم‌شناسی؛ جرم عبارت است از «تعرض به احساس اخلاقی بشر، یعنی جریحه‌دار کردن آن بخش از حس اخلاقی که احساسات بنیادی نوع‌خواهانه یعنی شفقت و در ستکاری را شامل می‌شود». از دیدگاه اسلام، افعالی جرم تلقی می‌شود که مغایر با احکام و نواهی باری تعالی باشد. از نظر حقوقی، هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم محسوب می‌شود [3]. در سند راهبردی دفاع سایبری جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۱، فضای سایبری به این صورت تعریف شده است: «مجموعه‌ای از سیستم‌ها و شبکه‌های کامپیوتری شامل نیروی انسانی، زیرساخت‌ها، تجهیزات، سخت‌افزار، نرم‌افزار و سیستم‌های ارتباطی، کنترل و مدیریتی است که به‌منظور تولید، ذخیره‌سازی، پردازش، تبادل و بهره‌برداری از اطلاعات، ایجاد و سازماندهی شده‌اند».

۱/۲. راهبرد و تدابیر سیاست جنایی در حوزه پیشگیری از جرم

پیدایش و ظهور اشکال مدرن بزه‌کاری طی سالیان اخیر، تنوع و کثرت در اعمال تدابیر، واکنش‌ها و سیاست‌های کلان جنایی را در پی داشته است. در این میان، سیاست یاد شده به شدت؛ تحت تأثیر اندیشه‌ها، مکاتب و جریان‌های فرهنگی و سیاسی حاکم بر هر جامعه قرار دارد و این آموخته‌های کلی هستند که در قالب سیاست تقنینی، قضایی و اجرایی به تبیین راهبردهای اصولی، با هدف مهار پدیده بزهکاری می‌پردازد [4]. به‌طور کلی، اصطلاح سیاست جنایی در حقیقت برگردان واژه معادل فرانسوی یا انگلیسی آن است؛ که «فوترباخ» دانشمند آلمانی قرن نوزدهم، از زمره اولین اندیشمندان است که آن را به‌کار برده است. وی سیاست جنایی را «مجموعه اقدامات سرکوبگر و کیفری می‌داند که دولت از طریق آن‌ها در مقابل جرم، واکنش نشان می‌دهد [5]؛ هر چند مدت‌ها قبل از وی یک حقوقدان هلندی به نام «ژوزه دودام هودر» کتابی به همین عنوان تألیف و در آن تمام ابعاد علوم جنایی را بر سر سی نمود [6]. اهمیت تعریف فوترباخ را می‌توان به ساختارمند کردن واکنش‌ها و تدبیرهای به‌کار گرفته شده در واکنش به جرم دانست، چرا که تعریف او بیانگر تحولات ژرف حقوق جنایی در فرآیند شکل‌گیری نهادها و مراجع قانون‌مندی است که تحت تأثیر دگرگونی گسترده سامانه‌های فکری نسبت به مقوله جرم، کیفر و مبارزه آگاهانه و هدفمند در برابر بزه‌کاری ساماندهی می‌کند [7]. همچنین، «فون لیست» دانشمند آلمانی نیز در تعریف خود از سیاست جنایی آورده است: «سیاست جنایی رشته‌ای است که حسب یافته‌های فلسفی و علمی و طبق مقتضیات تاریخی کوشش می‌کند تا به تدوین نظریه‌های کیفری و پیشگیری جرایم که در عمل مفید واقع گردد، بپردازد». «مرل» و «ویتو» در توصیف سیاست جنایی اظهار می‌دارند: «مجموع روش‌ها و شیوه‌های الزمی که به قانون‌گذار پیشنهاد می‌شود؛ یا این که در یک زمان و مکان خاص مورد استفاده قرار می‌گیرد تا بدین طریق بتواند علیه بزهکاری به مبارزه‌ای جدی بپردازد و در ریشه‌کن کردن و نابودی آن، توفیق حاصل کند. بنابراین، سیاست جنایی قبل از آن که یک علم باشد، یک فن است که هدفش کشف و شکل‌دادن عقلانی و منطقی بهترین طبقه‌های ممکن برای حل مسائل مختلفی است که پدیده مجرمانه از نظر شکلی و عملی به وجود می‌آورد» [8]. استفانی و لواسور^۷ سیاست جنایی را «نوعی سازمان‌دهی مبارزه با بزهکاری در اشکال مختلف و با به‌کارگیری ابزار گوناگون و هدایت شده به سوی اهداف معین می‌دانند [9]. از سوی، «کوش» دانشمند فرانسوی قرن ۲۰ در تعریف سیاست جنایی می‌گوید: «یک علم کاربردی که هدف آن موفقیت عملی در سازماندهی عقلانی و مؤثر مبارزه با جرم است [10] [11]. «دوندیو دووابر»^۹ دانشمند دیگر فرانسوی، بیش از یک ربع قرن، بعد «کوش»، تعریفی شبیه او از سیاست جنایی ارائه می‌دهد: به نظر او «سیاست جنایی یک هنر و فن است که موضوع آن کشف روش‌هایی است که مبارزه مؤثر علیه جرم را میسر می‌سازد». به نظر او سیاست جنایی همه شیوه‌های در اختیار دولت را در بر نمی‌گیرد؛ چرا که موجب محو پدیده مجرمانه نمی‌گردد [10] [12]. همان‌گونه که بیان شده است اکثر دانشمندان تعریف مضیقی از سیاست جنایی ارائه داده و آن را محدود به سیاست کیفری و مبارزه با جرم نمودند، در مقابل این نظر، عده‌ای دیگر از دانشمندان، تفسیر موسعی از سیاست جنایی ارائه داده‌اند که علاوه بر حقوق

² Garofaloo

³ Anselm Von Feueybach

⁴ Josse Do dam Houdere

⁵ Franz Von liszt

⁶ Merle & Vitu

⁷ Stefani & Levasseur

⁸ Kouch

⁹ Donnedieu de vabres

کیفری و سایر نظام‌های حقوقی، نظام جامعه را نیز در مبارزه با جرم و پیشگیری سهیم می‌دانند. بر همین وفق، «مارک آنسل»¹ را بی‌تردید باید از مبدعین دیدگاه تنوع و تعدد ابزار مبارزه با بزهکاری دانست، که به زعم این اندیشمند: «سیاست جنایی هم یک علم است و هم یک هنر، که موضوع آن تدوین بهترین قواعد مثبت در پرتو یافته‌های جرم‌شناسی است»؛ به اعتقاد او: «سیاست جنایی عبارت از انتخاباتی است که جامعه، در تعیین جرایمی که قانون آنها را سرکوب می‌کند و به منظور تأمین حمایت از افراد صالح معمول می‌دارد» [13]. در واقع با بسط و توسعه تعاریف ذکر شده پیشین، می‌توان گفت که «سیاست جنایی، مجموعه روش‌هایی است که هیئت (پیکر) اجتماع با استفاده از آنها، پاسخ به پدیده مجرمانه را سامان می‌بخشد» [14]. بدین ترتیب، سیاست جنایی مترادف با جنبه‌های نظری و عملی اشکال مختلف کنترل اجتماعی (جرم و انحراف) متجلی می‌شود. بدیهی است حقوق کیفری، هم‌چون هسته اصلی یا محل قوی‌ترین فشار و تنش، در سیاست جنایی حضور محسوسی دارد، اما کار بست‌های کیفری در قلمرو سیاست جنایی، دیگر تنها نیستند، بلکه حول آن‌ها، شیوه‌های دیگر کنترل اجتماعی از نوع غیر کیفری، غیر سرکوبگر و گاه حتی غیر دولتی وجود دارد. مطابق این معنا، سیاست جنایی عبارت از هنر یا استراتژی به کار گرفته شده در قواعد حقوقی و نهادهای نظام عدالت جنایی جهت پیش‌گیری و مبارزه علیه بزهکاری و اصلاح و درمان بزهکار می‌باشد [15]. از سویی، عده‌ای دیگر از دانشمندان نیز در تعریف سیاست جنایی، عنصر پیشگیری از جرم را بسیار مهم می‌دانند: «کلین اسکرا»¹ در تعریف سیاست جنایی می‌گوید: «شناخت و وسایلی که مقنن به منظور پیشگیری از بزه و حمایت از حقوق طبیعی شهروندان، منطبق با گرایش خاص هر دولت می‌تواند بیابد». «کریسپینی»¹ نیز با همین رویکرد سیاست جنایی را چنین تعریف می‌کند: «سیاست جنایی دانشی است که فعالیتی را که دولت باید به منظور پیشگیری و سرکوبی جرائم بسط دهد، بررسی می‌کند». در همه تعاریف ارائه شده عناصر بزه، بزهکار، بزهکاری، واکنش سرکوبگرانه، پیشگیرانه یا اصلاحی، به عنوان ارکان تعریف ملحوظاند [12]. پس می‌توان گفت تعریف سیاست جنایی در پایان قرن بیستم بدین نحو بوده است سیاست جنایی، کلیه اقدام‌های سرکوبگرانه (کیفری)، غیر کیفری و پیشگیرانه با ماهیت‌های مختلف را شامل می‌شود که دولت و جامعه مدنی هر یک به نحو مستقل و یا با مشارکت سازمان‌یافته یکدیگر، از آنها در قالب روش‌های مختلف به‌منظور سرکوبی بزهکاری، بزهکاران و نیز پیشگیری از جرم و انحراف استفاده می‌کنند [10].

۲. اقسام سیاست جنایی در نگاه حقوقی در حوزه سایبری با رویکرد پیشگیرانه

با توجه به دسته‌بندی کلی سیاست جنایی در ادامه مفاهیم سیاست جنایی تقنینی، قضایی و مشارکتی و سپس در حوزه سایبری مورد بررسی و تشریح قرار می‌گیرد.

۲/۱. اقسام سیاست جنایی در نگاه حقوقی

۲/۱/۱. **سیاست جنایی تقنینی:** مجموعه‌ای از تدابیر مبارزه با بزهکاری را در بر می‌گیرد که در قانون متجلی شده است و ضمانت اجرای مطمئنی چون ضمانت اجرای قانونی دارد. این نوع از سیاست جنایی ضمن آن که صالحیت قانونی دارد، معیار و مبانی انواع دیگر آن بوده و بیانگر اصول کلی حاکم بر نظام کیفری یک جامعه می‌باشد. سیاست جنایی تقنینی، خود بر دو گونه است؛ گاه بر عمل منحرفانه یا مجرمانه تکیه دارد و گاهی نیز بر شخصیت مباشر و مرتکب آن عمل مجرمانه یا منحرفانه، تأکید می‌کند. لذا با این دیدگاه، در سیاست جنایی تقنینی مبتنی بر شخصیت بزه‌کار قانون، زمانی در حقیقت یک قانون مبتنی بر سیاست جنایی است که: «فردی کردن» ضمانت اجرای کیفری، یا کنترل اجتماعی را برای مساعد و هموار نمودن راه بازگشت بزه‌کاران و منحرفان به جامعه، میسر سازد. در این حالت ممکن است، مجازات و به‌طور کلی ضمانت اجرا حتمی و قطعی نبوده و با جرم ارتكابی نیز تناسبی نداشته باشد؛ چرا که آنچه مهم است شخصیت مجرم یا منحرف است نه عمل ارتكابی او [16].

۲/۱/۲. **سیاست جنایی قضایی:** به معنای مضیق آن، یعنی سیاست جنایی که در تصمیم‌ها و عملکرد دادگاه‌های دادگستری منعکس است. پس از آن که قانون‌گذار، سیاست جنایی خود را در قالب قوانین و مقررات پیاده کرد، این قوانین و پیام‌های قانون‌گذار، به صورت‌های متفاوتی درک و پذیرفته می‌شود. قانون به تبیین اصول و مبانی کلی نظام یک جامعه پرداخته و تفسیر و تطبیق آن را در موارد خاص به قضات محاکم واگذار نموده است. این امر یعنی روح بخشیدن به الفاظ خشک و بی‌روح قوانین و فعلیت بخشیدن به آنها. به بیان دیگر سیاست جنایی قضایی یعنی سیاست جنایی تقنینی آن‌طور که مورد برداشت، تفسیر و عمل قضات قرار می‌گیرد [16].

۲/۱/۳. **سیاست جنایی مشارکتی:** به معنی تعیین میزان مشارکت مؤثر و فعال جامعه مدنی در سیاست جنایی، است. به عبارتی دیگر: در نظر گرفتن آثار ضرورت حیاتی ایجاد ابزارها و اهرم‌های تقویتی دیگری به غیر از پلیس یا قوه قضائیه به منظور اعتبار بخشیدن بیشتر به طرح سیاست جنایی است، که به‌وسیله قوه مجریه و مقننه تهیه و تدوین می‌گردد [16]. با توجه به ماهیت جرایم سایبری، پرو سه ارتكاب جرم مشمول صلاحیت جهانی در فضای سایبر، نه تنها بر قابلیت اجرایی تأثیر منفی گذاشته است، بلکه به لحاظ ویژگی‌های خاص چنین جرمی از جمله؛ سرعت، کثرت، حجم جرایم، سهولت ارتكاب جرم، ناشناختگی، عدم حضور در صحنه بزه، عدم سنخیت با اسناد و اطلاعات فیزیکی یا ارزان بودن بزه، فراملی بودن و حفظ و انسجام جهانی اقتضا می‌کند که تعقیب آن در سریع‌ترین و راحت‌ترین شکل تدابیر کیفری لازم صورت گیرد [2]. با توجه به آنچه بیان شد، در ادامه اقسام سیاست جنایی در حوزه سایبری مورد بررسی قرار می‌گیرد.

¹ Marc Ance 0
¹ Clean Scrad 1
¹ Crispini 2

۲/۲. سیاست جنایی در حوزه سایبری با رویکرد پیشگیرانه

۲/۲/۱. سیاست جنایی تقنینی در جرایم سایبری: در قوانین و مقررات مربوط به فضای سایبر قانون‌گذار گاه به‌طور ضمنی و گاه به‌طور صریح به استفاده از تدابیر فنی جهت تحقق امنیت فضای سایبر پرداخته که در ادامه به آنها اشاره می‌شود [1]: نخست، مصوبات شورای عالی فضای مجازی است: این شورا در تاریخ ۱۷ اسفند ۱۳۹۰ به فرمان رهبری تشکیل و موظف گردید تا به‌طور کامل و روز آمد بر فضای درونی و بیرونی اینترنت اشراف داشته و امنیت این فضا را تأمین سازد. در مصوبه این شورا با موضوع توسعه فضای مجازی سالم، مفید و امن به شماره ابلاغیه ۱۵۱/۹۴/۱۰۰۱/ش مصوب ۱۳۰/۹۴/۴۰ به تعریف فضای مجازی سالم، مفید و ایمن پرداخته شده است [17]. در مصوبه دیگر، این شورا با موضوع سیاست‌های ساماندهی خدمات پیامکی ارزش افزوده و پیامک انبوه در شبکه‌های ارتباطی به شماره ۱۰۳۶۸۱/۹۳/ش مورخ ۹۳/۱۱/۰۱، که در بند ۴ آن آمده است: «به منظور حفظ و صیانت از اطلاعات خصوصی مخاطبان پیام و براساس قوانین به‌ویژه قانون جرایم رایانه‌ای، ارائه‌دهندگان خدمات ارتباطی و ارائه‌دهندگان خدمات محتوایی، حق واگذاری، فروش و یا در اختیار قرار دادن این اطلاعات به دیگران را ندارند» [18]. در مصوبه دیگر، این شورا در خصوص طرح‌های کلان مرکز ملی فضای مجازی کشور جهت تدوین لایحه بودجه و در تصویب‌نامه این شورا در خصوص شرح وظایف، اختیارات و اعضای کمیسیون عالی فضای مجازی، به ارتقای امنیت سایبری پرداخته شده است [19]. در مصوبه دیگر، این شورا در خصوص تعریف و الزامات حاکم بر تحقق شبکه ملی اطلاعات و بودجه سال ۱۳۹۳ نیز در بند چهارم مقرره دوم به ایجاد شبکه‌ای با قابلیت عرضه انواع خدمات امن اعم از رمزنگاری و امضای دیجیتال پرداخته، که در این مقرره، قانون‌گذار تنها به امنیت شبکه آلوده داشته و اشاره‌ای به امنیت اطلاعات نکرده است. در مصوبه دیگر، این شورا تحت عنوان سیاست‌های حاکم بر برنامه‌های رایانه‌ای، در بند ۱۰ به حفظ حریم خصوصی و حمایت از حقوق مصرف‌کننده اشاره شده، اما تدابیر واسطه‌ای پیش‌بینی شده در این بنا نیز تنها ناظر به حفظ حریم خصوصی است و اطلاعات مالی اشخاص حقوقی تحت شمول این مقرره قرار نمی‌گیرند. با این حال، حمایت از حقوق مصرف‌کننده می‌تواند شامل حمایت از اطلاعات مالی مشتریان نیز شود که این مشتریان، هم می‌توانند اشخاص حقوقی و هم اشخاص حقیقی باشند [1].

۲/۲/۲. سیاست جنایی قضایی ایران در جرایم سایبری: این نوع سیاست جنایی از میان رویه‌های مختلف قابل استنباط است که قوه قضائیه در رأس این نهادها با رویکرد پیشگیرانه اقدام به آن می‌نماید؛ اما در کنار آن، نهادهای دیگر نیز می‌توانند با قوه قضائیه همکاری کنند. قانون اساسی در بند ۱۵ ص ۱۵۶، اقدام مناسب برای پیشگیری از جرم را وظیفه قوه قضائیه دانسته است. با توجه به بند ۴ این اصل به نظر می‌رسد در اینجا قانون‌گذار قانون اساسی به دنبال پیشگیری غیرکیفری بوده است [20]. از سویی، در کنار قوه قضائیه مراکز بی‌شماری در عرصه فضای سایبر فعالیت می‌کنند که عملکرد این مراکز نیز بعدی پیشگیرانه دارد که از جمله آنها می‌توان به مرکز ماهر (مرکز مدیریت امداد و هماهنگی عملیات رخداد) و مرکز آبا (مرکز آگاهی رسانه، پشتیبانی و امداد رایانه‌ای) اشاره کرد. همچنین قابل بیان است، پلیس فتا نیز که تنها نهاد پلیسی فعال در حوزه امنیت سایبری است اقدامات پیشگیرانه‌ای جهت حفاظت از اطلاعات مالی به عمل آورده است. این نهاد یک واحد تخصصی نیروی انتظامی است که در تاریخ ۳ بهمن ۱۳۸۹ به دستور فرمانده نیروی انتظامی ایران شروع به کار کرد. هدف اصلی تشکیل این پلیس، مقابله با جرایم سایبری و حفاظت از اطلاعات بر روی شبکه اینترنت است [1].

۲/۲/۳. سیاست جنایی مشارکتی ایران در جرایم سایبری: در این سیاست جنایی، برای پیشگیری از جرم و مبارزه با آن از اسباب و وسایل مختلف دولتی و غیر دولتی کمک گرفته می‌شود که می‌توان برای اعمال آن، از طریق مختلف مانند فرهنگ سازی، آموزش، مفهوم دینی امر به معروف و نهی از منکر بهره برد. باید اذعان نمود که سیاست جنایی مشارکتی در میان دستورات اسلام نیز یافت می‌شود، که بارزترین جلوه دستورات قرآن در این زمینه که از فروع دین اسلام نیز به شمار می‌رود، دستور امر به معروف و نهی از منکر است: «ولکن منکم أمة یدعون الی الخیر و یأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر و اولئک هم المفلحون» (آل عمران، آیه ۱۰۴) [11]. امر به معروف و نهی از منکر به‌عنوان ابزاری برای نظارت عمومی در راه پیشگیری و بازداشتن مردم از گناه و جرم است. در واقع احکام امر به معروف و نهی از منکر با هدف پیشگیری از انحرافات اخلاقی، جرم و گناه در جامعه اسلامی تبیین شده است [21]. به همین مناسبت در فصل هشتم قانون اساسی به این امر مهم اشاره شده است و امر به معروف و نهی از منکر، وظیفه‌ای همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به

^{۱۳} فضای ایمن، فضایی است متشکل از شبکه‌های ارتباطی که در آن محتوا و خدمات مفید در چارچوب میانی و ارزش‌های اسلامی و مقررات کشور ارائه می‌شود و کاربران می‌توانند بر اساس ویژگی‌های جمعیتی از قبیل سن، جنس، شغل و تحصیلات از محتوا و خدمات مورد نیاز بهره‌مند شوند و حتی امکان در برابر محتوا و رفتارهای آسیب‌زا محفوظ بمانند.

^{۱۴} امنیت شبکه به فرآیند ایمن‌سازی گفته می‌شود که طی آن یک شبکه با استفاده از استانداردهای امنیتی در مقابل انواع مختلف تهدیدات اعم از داخلی و خارجی امن می‌شود؛ به عبارت دیگر، امنیت شبکه ناظر به حفاظت از شبکه در مقابل حملات است که گاه این حملات منجر به تخریب کل شبکه و گاه منجر به دسترسی غیر مجاز به منابع و اطلاعات می‌شود. با این حال در امنیت شبکه، متخصصان بیشتر بر عملکرد صحیح سیستم کامپیوتری تمرکز دارند.

^{۱۵} مرکز ماهر مرکزی است که زیر نظر سازمان فناوری اطلاعات ایران جهت پاسخ‌گویی به رخدادهای امنیت کامپیوتر در سال ۱۳۸۵ شکل گرفت. این مرکز اهداف مختلفی را در حوزه سایبری بر عهده گرفت که از جمله می‌توان به سیاست‌گذاری و توسعه و بهینه‌سازی روش‌های امنیتی، بررسی امکانات بالقوه ایجاد امنیت در فضای تبادل اطلاعات کشور و کمک به بالفعل نمودن این امکانات، کمک به تشکیل گروه‌های ضربت جهت حفاظت از امنیت اطلاعات و شبکه اشاره کرد.

^{۱۶} مرکز آبا نیز مرکزی دانشگاهی است که با هدف ارتقاء آگاهی و درک مسائل مرتبط با امنیت اطلاعات در میان کاربران و سرویس‌دهندگان فضای سایبر از سال ۱۳۸۶ فعالیت خود را زیر نظر دانشگاه امیرکبیر آغاز کرد. این مرکز سعی دارد با ایجاد و استفاده از تکنولوژی مناسب امنیت اطلاعات را در مقابل حملات سایبری تأمین سازد. این مرکز نیز همانند ماهر به شهروندان هشدارهایی برای حفاظت از اطلاعات‌شان در فضای سایبر می‌دهد اما این امر نافی اقدامات فنی این مرکز در حفاظت از مطلق اطلاعات نیست. دلیل این امر این است که این مرکز یک مرکز فنی مهندسی است و طبع اقداماتش با تدابیر فنی سازگارتر است.

مردم و مردم نسبت به دولت شناخته شده است. یکی از طرق نظارت بر جرایم سایبری، توسط نهادهای مدنی و اشخاص و با مشارکت مردم که می‌تواند مصداقی از امر به معروف و نهی از منکر باشد و موجب پیشگیری از جرایم سایبری شود، مربوط به نظارت بر ورودی‌ها است که سعی می‌شود از دسترس اشخاص نفوذگر به اطلاعات مالی جلوگیری شود. این نظارت اهمیت فراوانی در حفاظت از اطلاعات مالی دارد و حفاظت دقیقی از این اطلاعات به عمل می‌آورد به‌گونه‌ای که حتی بسیاری از سامانه‌های نظارتی اطلاعات مربوط به تلاش‌های موفق یا ناموفق افراد در ورود به بخش‌هایی که در آن اطلاعات مالی ذخیره شده است را ثبت می‌کنند [22]. با توجه به آنچه بیان شد، مهم‌ترین راهکار این تدبیر استفاده از نرم‌افزار ضد پایش است؛ که در واقع نرم‌افزار ضد پایش، نرم‌افزاری است که برای محافظت از اطلاعات مالی در برابر ویروس‌ها به کار می‌رود و به نوعی همان آنتی‌ویروس است [23].

۳. مسئولیت اجرای سیاست جنایی

رسالت تدوین و هدایت سیاست جنایی و اجرای آن به دلیل ماهیت چند بعدی و گستردگی آن، به عهده تمامی قوای عمومی و نظام حاکم و حتی هیأت اجتماع است. قوه مقننه شالوده و اساس این سیاست را با تقنین جرایم و مجازات‌ها و تعیین حدود اختیارات نهادهای کیفری و اجرایی معین می‌کند. قوه مجریه، مأمور اداره امور اقتصادی، سیاسی و اداری کشور است که گذشته از تکلیف کمک به سایر نهادها، وظیفه اصلی اجرای بخش مهمی از سیاست جنایی به‌ویژه در امر پیشگیری را به عهده دارد [6]. قوه قضاییه ضمن تصدی امر قضا و رسیدگی به تظلم‌خواهی با تطبیق مصادیق و اعمال قانون، به‌ویژه تهیه طرح‌های پیشنهادی به‌منظور برقراری هر چه بهتر عدالت قضایی و اجتماعی، در تدوین و اجرای سیاست جنایی کشور نقش مهمی را ایفا می‌کند [24]. در کشور ما، با عنایت به هدف نهایی و اساسی سیاست جنایی که مبتنی بر سزادهی، پیشگیری از بزهکاری و اصلاح و درمان بزهکاران است، به نظر می‌رسد وظیفه اصلی تحقق اهداف سیاست جنایی بر عهده قوه قضاییه است، زیرا در بند پنجم اصل ۱۵۶ قانون اساسی، اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین از وظایف احصایی و اصلی قوه قضاییه محسوب می‌شود. هر چند دستیابی به چنین هدفی بر خلاف ظاهر امر، مستلزم همکاری و هماهنگی تمامی نهادهای ذی‌مدخل است و در این میان، نمی‌توان نقش و رسالت اجتناب‌ناپذیر قوای مجریه و مقننه را در تدوین، شکل‌گیری و اجرای سیاست جنایی نادیده انگاشت و این موضوع، نافی تکالیف محوری قوه مجریه در اجرای اصول قانون اساسی به‌ویژه در باب حقوق ملت و قوه مقننه در تصویب مقررات مربوطه نیست. به همین دلیل، برخی اعتقاد دارند که شاید بتوان اختصاص این تکلیف سنگین به قوه قضاییه را از باب تغلیب دانست، چرا که اصولاً مرجعی که برخورد بیشتری با مجرمین داشته، تعقیب، محاکمه و مجازات بزهکاران را بر عهده دارد و هم‌چنین می‌تواند طرح‌های پیشنهادی خود را در قالب لوایح قانونی به مجلس عرضه کند، قوه قضاییه است. افزون بر آن مسئولیت پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین نیز به این قوه واگذار شده است که البته چنانچه بیان شد پذیرش مطلق این نظر با تأمل و بحث فراوانی روبه‌رو خواهد بود [25].

۴. قوانین و اسناد وضع شده در سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و حقوق داخلی کشورها در حوزه سایبری

گسترش روز افزون فناوری‌ها در کنار کثرت روابط انسانی و لزوم توجه به اصل سرعت، استفاده از ابزارهای رایانه‌ای را هم اجتناب‌ناپذیر نموده و با درنوردیدن ثغور، عرصه نوینی از فعالیت‌های انسانی را باز کرده و موجب تضعیف مشروعیت قوانین بر اساس مرزهای جغرافیایی شده، که بر خلاف ظاهر آن، به‌خارج از چارچوب مرزها و دنیای فیزیکی ختم می‌گردد. در واقع اینترنت و فناوری اطلاعات زمان و مکان را در کلیه شئون زندگی بشری به حاشیه رانده و حاکمیت دولت‌ها بر مرزهای خویش را به سخره گرفته است و با رشد سریع و در عین حال نامتوازن ساختار فضای سایبری، این بستر به یکی از نقاط بالقوه آسیب‌پذیر و خطرناک در جهان مبدل شده است که ضرورت توجه و رسیدگی سریع، نظام‌مند، معقول و هدفمند به‌منظور مصون‌سازی این بستر از تهدیدات موجود و پدیده نوظهور سایبر را در فضای بین‌المللی، منطقه‌ای و حقوق داخلی کشورها می‌طلبد. در حال حاضر ارزیابی جایگاه جهانی کشورها، بیان‌کننده آن است که مدیریت هماهنگ ملی بسترسازی برای تهیه زیرساخت‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری، تعیین اولویت‌های اساسی و سازماندهی مناسب برنامه‌های اجرایی در قالب اسناد راهبردی‌ای که به تصویب مراجع صلاحیت‌دار قانونی رسیده باشد، عامل کلیدی در توسعه این فناوری‌ها بوده است. زیرا این اسناد توانسته‌اند همه فعالیت‌ها در بخش‌های مختلف اداری، اجرایی، آموزشی، فنی، صنعتی، قضایی، حقوقی اعم از دولتی و غیردولتی را هم‌سو، هم‌راستا و هم‌افزا نمایند. به همین منظور و توجه به اهمیت موضوعات مرتبط با فضای سایبری از جمله جرایم ارتكابی، خلأها و چالش‌های ناشی از عدم وجود، نقص یا کمبود قواعد و مقررات و امنیت، کنشگران عرصه بین‌المللی یعنی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای به فعالیت‌های گسترده و جدی در راستای پاسخگویی به نیازها مبادرت نموده، تا این حوزه نوپدید را درک و قاعده‌مند سازند. بر همین مبنا، فعالیت‌های انجام‌گرفته به‌منظور رفع چالش‌های موجود در خصوص تعقیب و کشف جرایم سایبری و مبارزه با آن‌ها را می‌توان در سه سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و داخلی بررسی کرد [2].

۴/۱. اجرای قوانین و اسناد وضع شده در حوزه سایبری در سطح بین‌المللی

به لحاظ خصیصه فراملی جرایم سایبری، اقدامات بین‌المللی فراوانی برای دستیابی به سیاست جنایی بین‌المللی ناظر بر این جرایم انجام شده است، همچنین کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز برای تشریح مساعی در روند شناسایی جرم و مجرمان، همکاری در پی‌جویی و تعقیب قضایی و پلیسی مجرمان و تبادل دانش و اطلاعات در شناخت و کشف علمی جرایم سایبری تشکیل شدند. سازمان‌هایی مانند سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، انجمن بین‌المللی حقوق جزا،

سازمان همکاری شانگهای، کنوانسیون شورای اروپا، سازمان ملل متحد و مجمع کشورهای شرکت‌کننده در کنفرانس بین‌المللی مبارزه با جرایم سایبر ۲۰۰۱ بوداپست، اقدامات ارزنده‌ای را در این خصوص انجام داده‌اند، که در ذیل به آنها اشاره شده است.

۴/۱/۱. سازمان همکاری و توسعه اقتصادی: اولین کوشش بین‌المللی در مورد بحث و بررسی مشکلات حقوق جزا در برابر جرم سایبری توسط سازمان همکاری و توسعه اقتصادی صورت پذیرفت. این سازمان در سال ۱۹۷۷ شروع به اتخاذ رهنمودهایی ناظر به حمایت از حقوق فردی و جریان فراملی داده‌های شخصی کرد. کمیته تخصصی این سازمان، کار خود را در زمینه ایجاد هماهنگی بین‌المللی بین قوانین کیفری برای مبارزه با جرایم اقتصادی رایانه‌ای شروع کرد و در سال ۱۹۸۹ لیستی از سوءاستفاده‌های رایانه‌ای را ارائه داد، و سپس در سال ۱۹۸۹ این سازمان کارش را در خصوص امنیت سیستم‌های رایانه‌ای ادامه داد.

۴/۱/۲. انجمن بین‌المللی حقوق جزا: انجمن بین‌المللی حقوق جزا که یک سازمان غیر دولتی است در سال ۱۹۹۰ جرم سایبری را به‌عنوان یک موضوع مورد بحث برای اعضای خود مطرح کرد. در سال ۱۹۹۲ یک نشست مقدماتی پیرامون این جرم در دانشگاه ورتسبورگ آلمان برگزار و قطعنامه‌ای در مورد فهرست جرایم رایانه‌ای صادر کرد. در سال ۱۹۹۴ در نشست نهایی خود در ریودوژانیرو و در نشست‌های بعدی خود مصوباتی در این خصوص داشته است [2].

۴/۱/۳. کنوانسیون شورای اروپا: شورای اروپا، تاکنون نسبت به هر سازمان فراملی دیگری، بیشترین اشتیاق را جهت تنظیم قواعد مربوط به امنیت سایبری، به‌خصوص جرم سایبری، از خود نشان داده است. این شورا در سال ۲۰۰۱ کنوانسیون جرایم سایبری شورای اروپا را به‌عنوان اولین معاهده بین‌المللی در خصوص جرایم ارتكابی از طریق اینترنت و شبکه‌های رایانه‌ای اعلام کرد. کنوانسیون جرایم سایبری معروف به "کنوانسیون جرایم سایبری بوداپست"، نخستین معاهده بین‌المللی است که به جرایم رایانه‌ای و اینترنتی می‌پردازد و می‌کوشد قوانین ملی را سازگار نموده و روش‌های تحقیقات را ارتقاء و همکاری بین کشورهای را بهبود بخشد. این کنوانسیون صورت ابتدایی سیاست مشترک کیفری اتحادیه، باهدف دفاع در مقابل جرایم سایبری، از طریق قانون‌گذاری و انجام همکاری‌های بین‌المللی بود. با توجه به اینکه رشد جرایم سایبر در دنیا به‌طور جدی و فزاینده وجود دارد برای رفع چالش‌های موجود در راستای نیل به هدف مبارزه با جرایم سایبری، از کنوانسیون ۲۰۰۱ بوداپست، اولین گام برای کنترل جرایم سایبر و جرایم ناشی از فناوری‌های مدرن برداشته شده است، به‌گونه‌ای که دفتر همکاری‌های سازمان ملل در حوزه جرایم سایبر و جرایم سازمان‌یافته، اقدامات مؤثری در این زمینه انجام داده است [26].

۴/۱/۴. اقدام‌های سازمان ملل متحد: سازمان ملل متحد تاکنون اقدامات محدودی در خصوص امنیت سایبری انجام داده است. علی‌رغم آنکه مجمع عمومی سازمان تاکنون در این رابطه چندین قطعنامه صادر کرده، این قطعنامه‌ها مبهم و متضمن اقدام خاصی از سوی اعضای سازمان نیست. در اوت ۱۹۹۹ سازمان ملل متحد، با هدف درک بهتر مفاهیم امنیت فناوری‌های اطلاعاتی در حال ظهور، میزبان نشست کارشناسی در ژنو بود. قطعنامه‌ای که به دنبال این نشست از سوی مجمع عمومی سازمان در سال ۲۰۰۲ منتشر شد، بحث و بررسی بیشتر در خصوص امنیت اطلاعات را خواستار شد اما اقداماتی اندک در این رابطه به عمل آمد. در سال‌های ۲۰۰۲ و ۲۰۰۵ سازمان میزبان برگزاری دو اجلاس سران بود، که در آن به امنیت اطلاعات فراخوانی شد، اما بار دیگر نتایج قطعی حاصل نشد. در ژوئیه ۲۰۱۰ که متخصصان امنیت سایبری بیش از ۱۵ کشور جهان، از جمله قدرت‌های بزرگ سایبری گرد هم آمده بودند، سازمان گامی به جلو برداشته و توصیه‌هایی را به دبیرکل ارائه و کشورها را به آن اقدامات زیر فراخواند:

- گفت‌وگوی بیشتر میان دولت‌ها؛
- اعتمادسازی، ایجاد ثبات و کاهش مخاطرات از جمله تبادل نقطه نظرات ملی در خصوص استفاده از اطلاعات و تکنولوژی‌های ارتباطی در مخاصمات؛
- تبادل اطلاعات در خصوص قانون‌گذاری اطلاعات ملی و فناوری‌های ارتباطی مربوط به راهبردهای امنیتی و سیاست‌ها و کاربرد فناوری؛
- شناسایی اقدامات لازم برای حمایت از ایجاد ظرفیت در کشورهای کمتر توسعه‌یافته؛
- یافتن امکاناتی برای تشریح اصطلاحات و شرایط مشترک.

۴/۱/۵. اقدام‌های سازمان همکاری‌های شانگهای: سازمان همکاری‌های شانگهای نیز گام‌های اولیه مهمی برای همکاری در حوزه امنیت سایبری برداشته است. در قطعنامه یکاترینبورگ که در ۱۶ ژوئن ۲۰۰۹ صادر شد، کشورهای عضو سازمان بر اهمیت موضوع تأمین امنیت اطلاعات بین‌المللی به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی سیستم عمومی امنیت بین‌المللی تأکید دارند. همچنین سازمان امکان تأسیس مرکز اقدامات قانونی بین‌المللی در خصوص حملات سایبری را مطرح نموده است [27].

۴/۲. اجرای قوانین و اسناد وضع شده در حوزه سایبری در سطح سازمان‌های منطقه‌ای

در حال حاضر سازمان‌های منطقه‌ای و محلی نیز در راستای نیل به هدف مبارزه با جرایم سایبری، از هیچ تلاشی در این زمینه دریغ نمی‌ورزند. به‌طوری‌که شورای اروپا متنی را تهیه نموده که در آن لیستی از چالش‌های موجود در حوزه جرایم سایبری و واکنش‌های نوین مطرح‌شده به‌منظور رفع این چالش‌ها، به‌چشم می‌خورد. در متن یاد شده، در کنار ارائه پیشنهادهای ماهوی، در خصوص مسائل شکلی از جمله آئین رسیدگی به جرایم سایبری نیز راه‌حلهایی ارائه گردیده است. از آنجایی‌که جرایم سایبری شکل تازه‌ای از جرم‌های فراملی بوده و محدوده بالقوه آن به همان گستردگی سیستم‌های ارتباطی بین‌المللی است؛ از این‌رو، برای مبارزه با آن، همه مناطق جهان باید سهیم باشند و مبارزه مؤثر، نیازمند اتفاق نظر جهانی در مورد ماهیت و نوع این جرم‌ها و راه‌حل‌های ممکن، وجود هماهنگی در قوانین آیین‌دادرسی کشورها و همکاری بین‌المللی است. سازمان ملل به منزله یک سازمان بین‌المللی سهم عمده‌ای در این خصوص می‌تواند داشته باشد، به همین منظور سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای از طریق تنظیم قواعد و مقررات مرتبط در قالب تدابیر قانونی و حقوقی به‌عنوان یکی از مهمترین ارکان مورد توجه در روند قاعده‌مندسازی در این حوزه نقش برجسته‌ای ایفاء می‌نمایند. از این‌رو شناخت نقش برجسته و تأثیرگذار نهادهای بین‌المللی و

منطقه‌ای در قاعده‌مندسازی فضای سایبری در قالب تدابیر قانونی و حقوقی از طریق بررسی و مطالعه رویکردها، مصوبات و فعالیت‌های سازمان‌های بین‌المللی مانند کنوانسیون‌ها و قطعنامه‌های سازمان ملل متحد و اجلاس‌های جهانی اتحادیه بین‌المللی ارتباطات یا رویکردهای منطقه‌ای شامل دستورالعمل‌های الزام‌آور یا کنوانسیون جرایم رایانه‌ای شورای اروپا به‌عنوان تنها سند بین‌المللی الزام‌آور مرتبط یا حتی در سال ۲۰۱۳ تحت عنوان دستورالعمل تالین، در شهر تالین در کشور استونی توسط ناتو به‌عنوان یک سند علمی تأثیرگذار، ضمن شناساندن چالش‌ها و خلأهای قانونی فراوان در حوزه سایبری موجب روشن‌تر شدن اهمیت نقش تدابیر قانونی و حقوقی و نیازمندی‌های مرتبط با آن خواهد شد [2].

۴/۳. اجرای قوانین و اسناد وضع شده در حوزه سایبری در سطح حقوق داخلی کشورها

اگرچه ادعای شکل‌یابی یک دهکده جهانی و در واقع حاکمیت یک فرهنگ خاص بر کل جهان، آنچه به آن جهانی‌سازی گفته می‌شود، که یک کدخدا آن را اداره نماید مبالغه‌آمیز بود، اما تحول ارتباطات و انتشار سریع لحظه‌ای آن و در نتیجه پیامدهای مثبت و منفی آن بر جوامع و تلاش به‌ضی قدرت‌ها برای مهندسی افکار جهانی از این طریق قابل کتمان نیست. به این دلیل بسیاری از کشورها به وضوح از سوی این قدرت غیرمتمرکز تهدید شده و به دنبال اعمال کنترل‌های متمرکز بر چنین شبکه آشفته‌ای بوده‌اند. در حال حاضر، جرایم سایبری به‌عنوان یکی از دغدغه‌های بزرگ هزاره سوم میلادی، آینده اجرای قوانین را در بسیاری از کشورهای جهان به‌مخاطره انداخته است، کشورهای در حال توسعه‌یافته برای مبارزه با این جرایم، قوانینی تدوین نموده‌اند که بسیاری از آنها از اسناد بین‌المللی سرچشمه می‌گیرد که این اسناد راهکار مناسبی را پیش روی قانون‌گذاران کشورها قرار داده است. در سطح حقوق داخلی، برخی کشورها نیز در این زمینه، فعالیت‌هایی را آغاز کرده، و با تصویب مقررات مربوط به جرایم سایبری، این حوزه از جرایم را قانون‌مند ساخته‌اند. واکنش‌هایی که در سال‌های اخیر از سوی سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای و همچنین کشورها مورد توجه قرار گرفته است، تا حد قابل ملاحظه‌ای از وقوع جرایم سایبری پیشگیری کرده و کشف و تعقیب این‌گونه جرایم را تسهیل نموده است. اقدام به قانونگذاری در برخی کشورها، بسته به میزان پیشرفت در دنیای فناوری، جامعه بین‌المللی را نیز به فکر واداشته که بتواند در این آشفته بازار فضای مجازی، اقدامی هر چند اندک به منظور تلطیف این فضا انجام دهد [2].

نتیجه‌گیری

گسترش روز افزون فناوری‌ها در کنار کثرت روابط انسانی و لزوم توجه به اصل سرعت، استفاده از ابزارهای رایانه‌ای را هم اجتناب‌ناپذیر نموده و با درنوردیدن ثغور، عرصه نوینی از فعالیت‌های انسانی را باز کرده و موجب تضعیف مشروعیت قوانین بر اساس مرزهای جغرافیایی شده، که بر خلاف ظاهر آن، به‌خارج از چارچوب مرزها و دنیای فیزیکی ختم می‌گردد. فضای سایبر در معنا به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق کامپیوتر و مسائل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود. بر این اساس، جرایم سایبری، جرایمی است که در محیطی غیر فیزیکی علیه فناوری اطلاعات با حالات شبیه‌سازی و مجازی‌سازی ارتکاب می‌یابد. تفاوت جرایم سایبری با جرایم سنتی را می‌توان در امکان گمنامی و ناشناخته‌بودن، فراهم‌بودن مقتضیات جرم در هر زمان و مکان و فقدان موانع، آسانی و سرعت ارتکاب جرایم، فقدان ابزارهای نظارتی و حاکمیتی، عدم پایبندی به محدودیت‌های زمانی، مکانی و فرامرزی بودن دانست. از سویی، بر اساس دسته‌بندی‌های کلی سیاست جنایی، سیاست جنایی تقنینی؛ مجموعه‌ای از تدابیر مبارزه با بزه‌کاری را دربر می‌گیرد که در قانون متجلی شده است و ضمانت اجرای مطمئنی چون ضمانت اجرای قانونی دارد. این نوع از سیاست جنایی ضمن آن که صالحیت قانونی دارد، معیار و مبانی انواع دیگر آن بوده و بیانگر اصول کلی حاکم بر نظام کیفری یک جامعه می‌باشد. در واقع سیاست جنایی تقنینی، وظیفه قانون‌گذاری در یک کشور است که در کشور ما بر اساس قانون اساسی بر عهده مجلس شورای اسلامی و در موارد خاص بر عهده نهادهای دیگر گذاشته شده است. در خصوص جرایم سایبری، قانون‌گذار در قوانین و مقررات مربوط، گاه به‌طور ضمنی و گاه به‌طور صریح به استفاده از تدابیر فنی جهت تحقق امنیت فضای سایبر پرداخته است که یکی از مهم‌ترین موارد آن، مصوبات شورای عالی فضای مجازی است. از سویی در این باب، سیاست جنایی مشارکتی، به معنی تعیین میزان مشارکت مؤثر و فعال جامعه مدنی در سیاست جنایی، است. به عبارتی دیگر، در نظر گرفتن آثار ضرورت حیاتی ایجاد ابزارها و اهرم‌های تقویتی دیگری به غیر از پلیس یا قوه قضائیه به‌منظور اعتبار بخشیدن بیشتر به طرح سیاست جنایی است، که به وسیله قوه مجریه و مقننه تهیه و تدوین می‌گردد. به‌طور کلی، سیاست جنایی مشارکتی؛ اقدامات در مرحله کشف جرم، تعقیب دادرسی و اجرای حکم را در بر می‌گیرد که با همکاری و وسیع جامعه مدنی و نیروهای دولتی مانند پلیس، سازمان زندان‌ها و ... با دستگاه قضایی انجام می‌شود. در این سیاست جنایی، برای پیشگیری از جرم و مبارزه با آن از اسباب و وسایل مختلف دولتی و غیر دولتی کمک گرفته می‌شود که می‌توان برای اعمال آن، از طریق مختلف مانند فرهنگ‌سازی، آموزش، مفهوم دینی امر به معروف و نهی از منکر بهره برد. یکی از طرق نظارت بر جرایم سایبری، توسط نهادهای مدنی و اشخاص و با مشارکت مردم که می‌تواند مصداقی از امر به معروف و نهی از منکر باشد و موجب پیشگیری از جرایم سایبری شود، مربوط به نظارت بر ورودی‌ها است که سعی می‌شود از دسترسی اشخاص نفوذگر به اطلاعات مالی جلوگیری شود. دیگر نوع سیاست جنایی، سیاست جنایی قضایی است، در واقع، سیاست جنایی که در تصمیم‌ها و عملکرد دادگاه‌های دادگستری منعکس است. پس از آن که قانون‌گذار، سیاست جنایی خود را در قالب قوانین و مقررات پیاده کرد، این قوانین و پیام‌های قانون‌گذار، به صورت‌های متفاوتی درک و پذیرفته می‌شود. قانون به تبیین اصول و مبانی کلی نظام یک جامعه پرداخته و تف‌سیر و تطبیق آن را در موارد خاص به قضات محاکم واگذار نموده است. این نوع از سیاست جنایی در تصمیم‌ها و رویه‌های قضایی دادسراها و دادگاه‌ها منعکس می‌شود که ابزارهایی چون حضور هیأت منصفه، مشاوران، دادرسان مردمی می‌تواند بر آن تأثیر گذارد. این نوع سیاست جنایی از میان رویه‌های مختلف قابل استنباط است که قوه قضائیه در رأس این نهادها با رویکرد پیشگیرانه اقدام به آن می‌نماید اما در کنار آن، نهادهای دیگر نیز می‌توانند با قوه قضائیه همکاری کنند.

پیشنه‌ها:

۱. برگزاری مستمر همایش‌ها و کارگاه‌های آموزشی و تخصصی داخلی با تأکید بر امنیت در حوزه پیشگیری و امنیت سایبری؛
۲. ترغیب به ایجاد و اجرای قوانین، سیاست‌ها و دستورالعمل‌های امنیتی رایانه در کشور و تشویق مدیران و رؤسای سازمان‌ها به اعمال تدابیر امنیتی در جلوگیری از جرایم مزبور؛
۳. فرهنگ‌سازی استفاده صحیح از فناوری اطلاعات و ارتباطات توسط نهادهای حاکمیتی و مسئولان فرهنگی با همکاری‌های مجامع علمی و دانشگاهی در نهاد خانواده و مدارس و دانشگاه‌ها در پیشگیری از تبعات و عوارض سوء‌اینترنت؛
۴. در اخبار و رسانه‌ها به‌طور متناوب به پخش تبعات منفی در حوزه سایبری اطلاع‌رسانی شود تا حساسیت و آگاهی خانواده‌ها نسبت به این مسائل بیشتر شود؛
۵. ارتقای سطح همکاری سازمان‌ها در زمینه مبادلات تجربیات و اطلاعات مربوط به تجارب قضایی و اجرایی قابل اعمال در حوزه پیشگیری و مبارزه با جرایم سایبری؛
۶. با تشکیل کمیته‌ای تخصصی با حضور اندیشمندان، اساتید و صاحب‌نظران در عرصه علوم جنایی، به آسیب‌شناسی بزهکاری و رفتارهای جنایی در کشور پرداخته شود و یافته‌های حاصله، با وصف الزام‌آوری به واضعان سیاست جنایی پیشنهاد و ارائه گردد.
۷. قوانین کیفری توسط مراجع قانون‌گذاری بر حسب مطالعات علمی و واقع‌گرایانه و بررسی‌های فرهنگی، قومی، اجتماعی، مذهبی با هدف نیازسنجی و پیامدسنجی قوانین مصوب و جلوگیری از بروز تشنگت و اختلاف، امری حیاتی و ضروری است.
۸. برای مدرسان و مسئولان مدارس، دوره‌های آموزشی جهت آسیب‌شناسی شبکه‌های اجتماعی برگزار شود تا بتوانند از آخرین یافته‌ها و پژوهش‌ها در مورد مشکلات فضای سایبری مطلع و آگاه شوند و به افکار دانش‌آموزان منعکس کنند.

- [1] وطنی، امیر و اسدی، حمید (۱۳۹۵). سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران در جرایم سایبری با تأکید بر ویژگی‌های خاص این جرایم. پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال هفتم، شماره اول، پیاپی ۴۳، صص ۹۹-۱۲۶.
- [2] ذبیح‌النزاد، وحید (۱۳۹۷). کشف علمی جرایم سایبری و نقش پلیس فتا استان مازندران در حوزه پیشگیری و امنیت سایبری. فصلنامه دانش انتظامی استان مازندران، سال نهم، شماره دوم، پیاپی ۳۳، صص ۱۶۹-۱۳۵.
- [3] منصور، جهانگیر (۱۳۹۲). قانون جدید مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲. تهران، نشر دیدار.
- [4] مهدوی ثابت، محمدعلی و مرادی، قاسم (۱۳۹۶). سیاست جنایی ایران در فضای سایبر. فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، دوره ۳، شماره ۴، صص ۹۷-۱۰۲.
- [5] لواسور، ژرژ (۱۳۷۲). سیاست جنایی؛ ترجمه دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی. مجله تحقیقات حقوقی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۱۱-۱۲.
- [6] نجفی توانا، علی (۱۳۹۶). تعارض و انسداد در سیاست جنایی. فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، دوره ۱، شماره ۱، شماره پیاپی ۱، صص ۱۷۸-۱۴۵.
- [7] علی‌نژاد ساروکلاهی، عارف (۱۳۹۰). سیاست جنایی امنیت محور. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، استاد راهنما: مهرداد رایجان اصلی.
- [8] R. Merele et A. Vitu Traite de Droit Crimineal, paris, cujase, 1988.
- [9] Stefani, Levasseur et bou;oc, Dorit penal general, paris, Daliz, 1993.
- [10] لازرژ، کریستین (۱۳۸۱). درآمدی بر سیاست جنایی؛ ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی. تهران، نشر میزان.
- [11] رشادتی، جعفر (۱۳۸۷). پیشگیری از جرم در قرآن کریم. تهران، دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا.
- [12] حسینی، سید محمد (۱۳۸۳). سیاست جنایی در اسلام و در جمهوری اسلامی ایران. تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، دانشگاه تهران.
- [13] آنسل، مارک (۱۳۶۶). دفاع اجتماعی؛ ترجمه دکتر محمد آشوری و دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی. نشر راهنما، چاپ اول.
- [14] نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۷۸). تقریرات درس سیاست جنایی دوره دکترا حقوق کیفری و جرم‌شناسی. تهران، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- [15] دلماس مارتی، مری (۱۳۸۱). نظام‌های بزرگ سیاست جنایی؛ ترجمه دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی. نشر میزان.
- [16] اداره کل پژوهش ستاد مرکزی مبارزه با کالا و ارز (۱۳۸۸). سیاست جنایی در مبارزه با قاچاق کالا (اهداف جرم‌نگاری قوانین مبارزه با قاچاق کالا). دو ماهنامه پژوهشی، تحلیلی اقتصاد پنهان، شماره ۱۱، صص ۲۲-۱۶.
- [17] فضل‌ی، مهدی (۱۳۸۸). مسئولیت کیفری در فضای سایبر. چاپ اول، تهران، انتشارات خرسندی.
- [18] جاوید نیا، جواد (۱۳۸۸). جرایم تجارت الکترونیکی. تهران، چاپ دوم، انتشارات خرسندی.
- [19] احسانی مؤید، فرزانه (۱۳۸۹). ورود جاسوس‌ها ممنوع. ماهنامه اطلاعات، شماره ۱۲، سال یازدهم.
- [20] بیات، بهرام و شرافتی، جعفر و عبدی، نرگس (۱۳۸۷). پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع محور (پیشگیری از جرم). تهران، معاونت اجتماعی ناجا (اداره کل مطالعات اجتماعی).
- [21] چاله‌چاله، فرشید (۱۳۸۷). اصول و مبانی پیشگیری از جرم. ماهنامه دادرسی، سال دوازدهم، شماره ۶۷.
- [22] اسدی، مریم (۱۳۸۴). فناوری‌های امنیت اطلاعات؛ با یک دیدگاه طبقه‌بندی. علوم اطلاع‌رسانی، دوره ۲۰، شماره ۳ و ۴، صص ۱۶-۱.
- [23] حسن‌بیگی، ابراهیم (۱۳۸۴). حقوق و امنیت در فضای سایبر. تهران، چاپ اول، مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- [24] حسینی‌نیک، سید حسین (۱۳۷۳). بحران در سیاست جنایی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران.
- [25] فرجیها، محمد (۱۳۷۰). نقش قوه قضائیه در پیشگیری از جرم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گرایش حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران.
- [26] دبیرخانه شورای عالی انفورماتیک (۱۳۷۶). ترجمه محمدحسین دزینی، راهنمای سازمان ملل برای پیشگیری از جرایم مرتبط با رایانه.
- [27] ذبیح‌النزاد، وحید (۱۳۹۶). نقش پلیس فتا در پیشگیری وضعی و اجتماعی از جرایم سایبری. فصلنامه دانش انتظامی البرز، سال پنجم، شماره چهاردهم، صص ۸۹-۶۷.